

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.24.02.01>

AGNIESZKA BARTNIK
UNIwersytet Śląski / UNIVERSITY OF SILESIA
 <https://orcid.org/0000-0003-3518-1318>

Rośliny z rodziny *Amaryllidaceae* w rzymskiej weterynarii. Część III: Cebula (*Allium cepa* L.)

ABSTRACT

Plants of the *Amaryllidaceae* Family in Roman Veterinary Medicine. Part 3: Onion (*Allium cepa* L.)

IN ancient times, onions were used as food but also as an ingredient of many medicines. The vegetable in question was also used to treat livestock although it was less popular than leek and garlic. The way onions were used by ‘veterinarians’ was similar to that proposed by doctors. The main difference was the fact that onions played a key role in the human diet, but it was practically not given as feed to animals. In most cases, when preparing medicines for animals, onions were subjected to thermal treatment. The raw vegetable was only used rectally in the form of ‘suppositoires’ in patients suffering from intestinal pain or *strophosum*. Onions were also included in medicines for animals suffering from indigestion, urination problems, *coriago*, back injuries, cough and leucoma.

Keywords: onion, food, medicines, veterinary medicine

STRESZCZENIE

W starożytności cebula była wykorzystywana jako pożywienie, ale także składnik wielu leków. Warzywa używano również w leczeniu zwierząt hodowlanych, chociaż było mniej popularne niż por i czosnek. Sposób wykorzystania cebuli przez „weterynarzy” był podobny do tego proponowanego przez lekarzy. Zasadniczą różnicę stanowił fakt, że warzywo odgrywało dużą rolę w diecie ludzi,

© by the author, licensee University of Lodz – University of Lodz Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: Yes. **Conflicts of interests:** None. **Ethical Considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** not used

Received: 2025-01-13. Verified: 2025-01-15. Revised: 2025-07-15. Accepted: 2025-07-30

natomiast praktycznie nie podawano go jako paszy zwierzętom. W większości przypadków, przygotowując lekarstwa dla zwierząt, cebulę poddawano obróbce termicznej. Surowe warzywo stosowano jedynie doodbytniczo w postaci czopków u cierpiących z powodu bólu jelit lub *strophosum*. Cebula wchodziła także w skład leków dla zwierząt niedomagających z powodu niestrawności, problemów z oddawaniem moczu, *coriago*, urazów grzbietu, kaszlu oraz bielma.

Słowa kluczowe: cebula, jedzenie, lekarstwo, weterynaria

Cebula (*Allium cepa* L.) jest rośliną należącą do rodziny amarylkowatych (*Amaryllidaceae*) i rodzaju czosnek¹. W świeżej cebuli znajduje się około 89% wody, 9% węglowodanów i 1,7% błonnika oraz niewielkie ilości białka i tłuszczu². Warzywo jest bogate w rozpuszczalne włókna zwane fruktanami³, witaminę C, witaminy z grupy B, w tym kwas foliowy oraz pirydoksynę⁴. Stanowi też bogate źródło potasu, wapnia, żelaza, manganu, magnezu, fosforu, kwercetyny, seleniu i siarki⁵.

Cebula prawdopodobnie pochodzi z Azji Środkowej⁶. Obecnie nie występuje w stanie dzikim, natomiast jest uprawiana na całym

¹ S. Akbar, *Allium cepa* L. (*Amaryllidaceae*), [w:] idem, *Handbook of 200 Medicinal Plants: A Comprehensive Review of Their Traditional Medical Uses and Scientific Justification*, Stockton 2020, s. 139–160.

² R. Slimestad, T. Fossen, I.M. Vågen, *Onions: A Source of Unique Dietary Flavonoids*, „Journal of Agricultural and Food Chemistry” 2007, vol. LV, s. 10067–10080.

³ Fruktany to tzw. błonniki prebiotyczne, które odżywiają pożyteczne bakterie w jelitach. Prowadzi to do tworzenia krótkołańcuchowych kwasów tłuszczowych (SCFA), takich jak maślan, które wpływają na prawidłowe funkcjonowanie okrężnicy, mogą zmniejszyć stan zapalny i ryzyko raka okrężnicy, por. E. Cieślík, A. Siembida, *Fruktany i ich występowanie w roślinach uprawnych*, „Postępy Nauk Rolniczych” 2010, t. LXII, nr 4, s. 67–80; R. Karwowska, G. Marszałkowski, *Fruktany*, „Wiadomości Botaniczne” 1992, t. XXXVI, nr 1–2, s. 29–33.

⁴ K. Wala, M. Kuczyńska, Z. Zdrojewicz, *Cebula – niedocenione źródło korzyści terapeutycznych*, „Medycyna Rodzinna” 2019, t. I, s. 41–46; A. Ng, M.L. Parker, A.J. Parr et al., *Physicochemical Characteristics of Onion (*Allium cepa* L.) Tissues*, „Journal of Agricultural and Food Chemistry” 2000, vol. XLVIII, no. 11, s. 5612–5617.

⁵ L. Ostrowska, *Czym kierować się w wyborze diety pacjenta z zespołem metabolicznym?*, „Forum Zaburzeń Metabolicznych” 2011, t. II, nr 1, s. 11–18; I. Arnault, J. Auger, *Seleno-compounds in Garlic and Onion*, „Journal of Chromatography A” 2006, vol. I–II, s. 23–30.

⁶ M.J. Havey, *Onion and Other Cultivated Alliums*, „Evolution of Crop Plants” 1995, vol. II, s. 344–350.

świecie. Najstarsze ślady obecności cebuli w diecie ludzi datuje się na epokę brązu. Z tego okresu pochodzą znaleziska wskazujące na wykorzystywanie jej m.in. w Chinach⁷. Nie ma także wątpliwości, że znano ją w Mezopotamii⁸, a źródła pisane i archeologiczne potwierdzają jej uprawę w starożytnym Egipcie⁹, gdzie stanowiła ważny składnik diety¹⁰. Liczne przedstawienia warzywa odkryto na płaskorzeźbach, a wzmianki na jej temat pojawiły się w tekstach na grobowcach. W kolejnych wiekach warzywo rozprzestrzeniło się w pasie śródziemnomorskim, stając się ważnym składnikiem diety starożytnych Greków i Rzymian¹¹.

⁷ M.H. Shahrajabian, W. Sun, Q. Cheng, *Chinese Onion (Allium chinese) an Evergreen Vegetable: A Brief Review*, „Polish Journal of Agronomy” 2020, vol. XLII, s. 40–45; W. Breu, *Allium cepa L. (onion). Part 1: Chemistry and Analysis*, „Phytomedicine” 1996, vol. III, no. 3, s. 293–306; H.L. Li, *The Vegetables of Ancient China*, „Economic Botany” 1969, vol. XXIII, no. 3, s. 253–260.

⁸ M. Stol, *Garlic, Onion, Leek*, „Bulletin on Sumerian Agriculture” 1987, vol. III, s. 57–92; R. Ellison, *Methods of Food Preparation in Mesopotamia (c. 3000–600 BC)*, „Journal of the Economic and Social History of the Orient” 1984, vol. XXVII, no. 1, s. 89–98.

⁹ E. Bresciani, *Nourritures et boissons de l'Égypte ancienne*, [w:] *Histoire de l'alimentation*, éd. J.L. Flandrin, M. Montanari, Paris 1996, s. 63, 66; V. Täckholm, *Ancient Egypt, Landscape, Flora and Agriculture*, [w:] *The Nile, Biology of an Ancient River*, ed. J. Rzoska, Dordrecht 1976, s. 51–68; L. Saffirio, *Food and Dietary Habits in Ancient Egypt*, „Journal of Human Evolution” 1972, vol. I, no. 3, s. 297–305.

¹⁰ J. Janick, *Ancient Egyptian Agriculture and the Origins of Horticulture*, „International Symposium on Mediterranean Horticulture: Issues and Prospects” 2000, vol. DLXXXII, s. 23–39. Cebula była wykorzystywana nie tylko jako warzywo, ale także jako składnik leków, por. R. Germer, *Ancient Egyptian Pharmaceutical Plants and the Eastern Mediterranean*, [w:] *The Healing Past. Pharmaceuticals in the Biblical and Rabbinic World*, eds I. Jacob, W. Jacob, Leiden–New York–Köln 1993, s. 69–80; A.L. Pahor, *Ear, Nose and Throat in Ancient Egypt*, „The Journal of Laryngology and Otology” 1992, vol. CVI, no. 8, s. 677–687.

¹¹ K. Jagusiak, *Cebula*, [w:] *Dietetyka i sztuka kulinarna antyku i wczesnego Bizancjum (II–VII w.)*, cz. 2 (*Pokarm dla ciała i ducha*), red. M. Kokoszko, Łódź 2014, s. 203–208; M. Kokoszko, *Smaki Konstantynopola*, [w:] *Konstantynopol – Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim*, red. M.J. Leszka, T. Wolińska, Warszawa 2011, s. 528; P. Garnesey, *Food and Society in Classical Antiquity*, Cambridge 2002, s. 81.

W starożytnym Rzymie cebulę traktowano jako istotny składnik diety¹², stosowano ją w medycynie¹³ oraz weterynarii. Warzywo cieszyło się dużą popularnością, o czym świadczą liczne wzmianki w pracach agronomów¹⁴, encyklopedystów¹⁵, lekarzy¹⁶, botaników¹⁷ itd.¹⁸

¹² Zgodnie z przekazami antycznych cebule mogły być spożywane na wiele różnych sposobów, por. dalej: Apicius, *De re coquinaria*. Jedzono ją na surowo, świeże dodawano do nadzienia przygotowywanego do wieprzowej kiszki (Apicius, *De re coquinaria*, 2.3.2), do utartych tykw (*ibidem*, 3.4.7), łądyg kapusty (*ibidem*, 3.9.2), endywii (*ibidem*, 3.18.1), grochu (*ibidem*, 5.3.4), drobiu (*ibidem*, 6.8.13), jarzynowych przecierów (*ibidem*, 3.15.2–3), patin (*ibidem*, 4.2.3; 4.2.30; 4.2.32), patelli (*ibidem*, 4.2.18; 4.2.19), różnego rodzaju dań mięsnych (*ibidem*, 8.6.9; 8.6.10; 8.7.12; 8.7.13; 8.8.1; 8.8.3; 8.8.10; 8.8.12; 8.8.13), sosów podawanych na ciepło lub zimno (*ibidem*, 6.5.5; 7.6.3; 7.6.4; 8.1.5; 8.1.8; 8.2.5; 8.3.2; 9.10.3; 9.10.4; 9.10.6; 9.10.8; 9.10.9; 10.1.3; 10.1.8; 10.1.10; 10.1.13; 10.1.14; 10.2.1; 10.2.3; 10.2.7; 10.2.10; 10.2.11; 10.2.15). Suszone cebule dodawano do *sala cattabia* (*ibidem*, 4.1.2), krupniku jęczmiennego (*ibidem*, 4.4.4; 5.5.1), potrawy o nazwie *concichla* (*ibidem*, 5.4.4), sosów (*ibidem*, 6.2.2; 6.4.1; 7.6.1; 8.2.7; 9.2.1; 10.1.6; 10.9.1; 10.1.15; 10.2.8) oraz różnych rodzajów mięs (*ibidem*, 6.6.2; 8.5.1; 8.5.2; 8.6.9; 8.8.6). Por. K. Jagusiak, *op. cit.*, s. 205–206. Ne temat cebuli pisał także Antym, por. Antym, 62–63.

¹³ Na temat medycznego wykorzystania cebuli pisali m.in. Dioskurydes, por. Dioscurides, *Materia Medica*, 2.151; Galen, por. Galen, *De alimentorum facultatibus*, 659.9–659.13; Orybajusz, por. Oribasius, *Collectionum medicarum*, 2.27.1.1–4.5; Aecjusz z Amidy, por. Aetius, *Libri medicinales*, 1.232.1–7; Aleksander z Tralles, por. Alexander Tralliani, *Therapeutica*, 443.22; 449.3; 449.26; Antym, 62–63 oraz Paweł z Eginu, por. Paulus Aeginetus, 7.3.10.359–363.

¹⁴ Na temat uprawy cebuli pisali Kolumella, por. Columella, *De re rustica*, 11.3.57; Palladiusz, por. Palladius, *Opus agriculturae*, 3.24.2–3 oraz Kassianus Bassus, por. Cassianus, *Geoponica*, 5.8.7; 12.1.2; 12.12.3; 12.31.1–9; 16.13.1; 17.19.3; 18.3.5.

¹⁵ Plinius, *Historia Naturalis*, 19.32; 19.34; 20.20.

¹⁶ Cebulę wspomina m.in. Celsus, por. Celsus, *De medicina* (istnieją wątpliwości co do medycznego wykształcenia Aulusa Korneliusza Celsusa. Część badaczy uważa, że *De medicina* jest zachowaną częścią encyklopedii obejmującej większą liczbę zagadnień, por. F. Köckerling, D. Köckerling, C. Lomas, *Cornelius Celsus – Ancient Encyclopedist, Surgeon-scientist or Master of Surgery?*, „Langenbeck’s Archives of Surgery” 2013, vol. CCCXCVIII, s. 609–616; B. Meincke, *Aulus Cornelius Celsus – Plagiarist or Artifex Medicinae?*, „Bulletin of the History of Medicine” 1941, vol. X, no. 2, s. 288–298; Celsus, *De medicina*, 2.18; 2.21; 2.22; 2.26; 2.27; 2.29; 2.31; 2.32; 3.20; 4.4; 4.27. W kolejnych wiekach wspominali o niej Galen (Galen, *De alimentorum facultatibus*, 658.9–659.13), Orybajusz (Oribasius, *Collectionum medicarum*, 2.27.1.1–4.5), Aecjusz z Amidy (Aetius, *Libri medicinales*, 1.232.1–7), Aleksander z Tralles (Alexander Tralliani, *Therapeutica*, 443.22; 449.3; 449.26) oraz Paweł z Eginu (Paulus Aeginetus, 7.3.10).

¹⁷ Dioscurides, *Materia Medica*, 2.151.

¹⁸ Athenaeus, *Dipnosophistarum*, 10b (17.11–12); 24f (45.4–5); 28d (50, 30).

Autorzy tekstów antycznych wspominali cebule o różnej wielkości, kolorze, terminie wysiewu, smaku oraz aromacie¹⁹, co sugeruje uprawę różnych odmian tego warzywa.

Antyczni medycy wypracowali jednolitą opinię na temat właściwości cebuli. Klaudiusz Galen uważał, że cebula i czosnek są do siebie podobne²⁰, co prawdopodobnie wpłynęło na przypisywanie przez starożytnych obydwu warzywom niemal identycznych właściwości. Na bazie zachowanych przekazów pisanych wiadomo, że panowało przekonanie, iż cebule pomagały zachować zdrowie i krzepkość ciała²¹, pozbyć się kaszlu²² i owrzodzenia jamy ustnej²³, wspomagały sen²⁴ i przyspieszały trawienie²⁵, a także były przydatne w przypadkach dyzenterii oraz lumbago²⁶. Wierzone w zbawienne działanie cebuli na organy znajdujące się w klatce piersiowej, ale równocześnie panowało przekonanie, że wywoływała wzdęcia oraz pragnienie²⁷. Wspominano o tym warzywie jako składniku preparatów przeciwko ukąszeniom żmij i pająków²⁸ oraz ugryzieniu psa²⁹, miało też przyspieszać gojenie ran³⁰ i pomagać w leczeniu letargu³¹. Wykorzystywano je w okładach stosowanych przy ropnych wyciekach z oczu oraz chorobach genitaliów³². Sok z cebuli był używany w leczeniu chorób uszu³³, ropiejących przyusznic³⁴

¹⁹ Plinius, *Historia Naturalis*, 19.32.

²⁰ K. Jagusiak, *op. cit.*, s. 203–208.

²¹ Niektórzy uważali, że dla dobrego zdrowia należało jeść cebulę codziennie na czczo, por. Gargilius, *Medicinae*, 27.4; Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20; 20.42.

²² Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20; Cassianus, *Geoponica*, 12.31.6; 12.31.9.

²³ Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20; Gargilius, *Medicinae*, 27.8. Zalecano jedzenie cebuli z chlebem.

²⁴ Celsus, *De medicina*, 2.32; Gargilius, *Medicinae*, 27.7.

²⁵ Gargilius, *Medicinae*, 27.7.

²⁶ Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20.

²⁷ *Ibidem*; Dioscurides, *Materia Medica*, 2.151; Gargilius, *Medicinae*, 27.2; Aetius, *Libri medicinales*, 1.323.1–7; Paulus Aeginetus, 7.3.10.359–363.

²⁸ Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20; Cassianus, *Geoponica*, 12.12.3.

²⁹ Gargilius, *Medicinae*, 27. 9–10. Zalecano używanie świeżej cebuli namoczonej w occie lub pokruszonej suchej cebuli z miodem. Dioskurides zalecał okłady z cebuli z dodatkiem soli, ruty i miodu (Dioscurides, *Materia Medica*, 2.151.1). O skuteczności cebuli w przypadku ugryzienia psa wspominał także Pliniusz Starszy (Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20).

³⁰ Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20; Cassianus, *Geoponica*, 12.31.5.

³¹ Celsus, *De medicina*, 3.20.

³² Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*; Cassianus, *Geoponica*, 12.31.9.

i w przypadkach osłabienia oraz chorób wzroku³⁵. Wierzono, że roślina stymulowała krwawienie, wpływała pozytywnie na wysypkę zwaną *alfos*, a także leczyła łysienie plackowate i pobudzała wzrost nowych włosów³⁶. Wspominano także, że zapewniała piękną, zdrową cerę³⁷.

Przekonania dotyczące prozdrowotnych właściwości cebuli utrzymały się także w kolejnych wiekach. Warzywo było również bardzo popularne w medycynie ludowej³⁸. Co istotne, współczesne badania naukowe potwierdziły szereg obserwacji antycznych lekarzy dotyczących działania cebuli. Ustalono, że cebula wzmacnia układ odpornościowy³⁹, ma właściwości antybakteryjne⁴⁰, grzybobójcze⁴¹

³⁵ Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20; Paulus Aeginetus, 7.3.10.360–363.

³⁶ Gargilius, *Medicinae*, 27.19–20; Galen, *Simplicium medicamentorum*, 12.48.

³⁷ Gargilius, *Medicinae*, 27.6.

³⁸ V. Mahajan, P. Ghodke, K.P. Bhagat *et al.*, *Use of Onion (Allium cepa L.) as Medicine*, „International Journal of Noni Research” 2017, vol. XII, no. 1–2, s. 39–43; N.A. Jaradat, O.I. Ayes, C. Anderson, *Ethnopharmacological Survey about Medicinal Plants Utilized by Herbalists and Traditional Practitioner Healers for Treatments of Diarrhea in the West Bank/Palestine*, „Journal of Ethnopharmacology” 2016, vol. CLXXXII, s. 57–66; E. Szot-Radziszewska, *Lecznictwo ludowe Ukraińców na przełomie XIX i XX wieku*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2007, t. XVI, nr 31–32, s. 69–107.

³⁹ J.D. Teshika, A.M. Zakariyyah, T. Zaynab *et al.*, *Traditional and Modern Uses of Onion Bulb (Allium cepa L.): A Systematic Review*, „Critical Reviews in Food Science and Nutrition” 2019, vol. LIX, s. 39–70.

⁴⁰ M.A.M. Kabrah, H.S. Faidah, A.M. Ashshi, M.S.A. Turkistani, *Antibacterial Effect of Onion*, „Journal of Applied Medical Science” 2016, vol. IV, s. 4128–4133; F.A. Shakurof, M. Mohmoud, M.A. Gamal, *Assessment of Antimicrobial Activity of Onion (Allium cepa) and Garlic (Allium sativum) Extracts on Listeria Monocytogenes in Vivo Study*, „Lebda Medical Journal” 2015, vol. I, no. 1, s. 1–5; S. Al Masaudi, M. Al Bureikan, *Antimicrobial Activity of Onion Juice (Allium cepa), Honey and Onion-honey Mixture on Some Sensitive and Multi-resistant Microorganism*, „Life Science Journal” 2012, vol. IX, s. 775–780; G. Adeshina, S. Jibo, V. Agu, J. Ehinmidu, *Antibacterial Activity of Fresh Juices of Allium cepa and Zingiber Officinale Against Multidrug Resistent Bacteria*, „International Journal of Pharma Bio Sciences” 2011, vol. II, s. 289–294; J. Santas, M.P. Almajano, R. Carbó, *Antimicrobial and Antioxidant Activity of Crude Onion (Allium cepa, L.) Extracts*, „International Journal of Food Science and Technology” 2010, vol. XLV, no. 2, s. 403–409; J.H. Kim, *Anti-bacterial Action of Onion (Allium cepa L.) Extracts Against Oral Pathogenic Bacteria*, „The Journal of Nihon University School of Dentistry” 1997, vol. XXXIX, no. 3, s. 136–141.

⁴¹ B. Singh, *Assessment of Antifungal Activity of Onion (Allium cepa L.) Bulb Extracts*, „International Education and Research Journal” 2017, vol. III, s. 35–36; V. Lanzotti, A. Romano, S. Lanzuise *et al.*, *Antifungal Saponins from Bulbs of White Onion, Allium cepa L.*, „Phytochemistry” 2012, vol. LXXIV, s. 133–139.

oraz przeciwpierwotniacze⁴², pomaga oczyścić drogi oddechowe⁴³, rozrzedza krew i przeciwdziała tworzeniu się zakrzepów, jest pomocna w terapii osób chorujących na cukrzycę⁴⁴, a jej spożywanie w okresie menopauzy zmniejsza ryzyko zachorowania na osteoporozę. Uważa się ją także za stosunkowo skuteczną w przypadku zaparc i trądziku, stosuje na opuchlizny po użądleniu owadów, przy niektórych problemach z układem sercowo-naczyniowym⁴⁵, a nawet – ze względu na zawartość antyoksydantów – w profilaktyce antynowotworowej⁴⁶. Równocześnie badacze wskazali, że osoby cierpiące na ciężkie choroby nerek i wątroby oraz układu pokarmowego, zapalenie jelit, a także niewydolność serca powinny zdecydowanie unikać spożywania cebuli oraz przyjmowania pokarmów i preparatów ją zawierających.

Celem niniejszego opracowania jest omówienie nieprezentowanej do tej pory w literaturze przedmiotu problematyki dotyczącej wykorzystania roślin z rodziny amarylkowatych w rzymskiej weterynarii. W pierwszym artykule serii został omówiony por (*Allium porrum* L.) i jego zastosowanie w rzymskiej weterynarii⁴⁷, w drugim

⁴² Y. Gharadaghi, S. Shojaee, A. Khaki *et al.*, *Antiprotozoal Effect of Allium cepa on Acute Renal Failure Caused by Toxoplasma gondii*, „African Journal of Pharmacy and Pharmacology” 2012, vol. VI, s. 771–777.

⁴³ W. Dorsch, H. Wagner, *New Antiasthmatic Drugs from Traditional Medicine?*, „International Archives of Allergy and Immunology” 1991, vol. XCIV, no. 1–4, s. 262–265.

⁴⁴ M.S.H. Akash, K. Rehman, S. Chen, *Spice Plant Allium cepa: Dietary Supplement for Treatment of Type 2 Diabetes Mellitus*, „Nutrition” 2014, vol. XXX, no. 10, s. 1128–1137; K. Campos, Y. Diniz, A. Cataneo *et al.*, *Hypoglycaemic and Antioxidant Effects of Onion, Allium cepa: Dietary Onion Addition, Antioxidant Activity and Hypoglycaemic Effects on Diabetic Rats*, „International Journal of Food Science and Nutrition” 2003, vol. LIV, no. 3, s. 241–246.

⁴⁵ B.S. Kendler, *Garlic (Allium sativum) and Onion (Allium cepa): A Review of Their Relationship to Cardiovascular Disease*, „Preventive Medicine” 1987, vol. XVI, no. 5, s. 670–685.

⁴⁶ C.-H. Jeong, H.J. Heo, S.-G. Choi, K.-H. Shim, *Antioxidant and Anticancer Properties of Methanolic Extracts from Different Parts of White, Yellow and Red Onion*, „Food, Science and Biotechnology” 2009, vol. XVIII, s. 108–112; M. Shon, S. Park, *Anticancer and Antimutagenic Activities After Simulated Digestion of Ethanol Extracts from White, Red and Yellow Onions*, „Preventive Nutrition and Food Science” 2006, vol. XI, no. 4, s. 278.

⁴⁷ A. Bartnik, *Plants of the Amaryllidaceae Family in Roman Veterinary Medicine. Part 1: The Leeks ('Allium porrum' L.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2023, t. XXII, nr 1, s. 9–27.

czosnek (*Allium sativum* L.)⁴⁸, natomiast niniejszy tekst został poświęcony zastosowaniu cebuli (*Allium cepa* L.) w leczeniu zwierząt hodowlanych. Cebula była rośliną powszechnie dostępną w basenie Morza Śródziemnego, dzięki czemu jej ewentualne wykorzystanie w leczeniu i żywieniu zwierząt nie podnosiło kosztów hodowli. Starożytni Rzymianie zwracali dużą uwagę na ekonomię produkcji rolnej. Począwszy od Marka Porcjusza Katona, kolejni agronomowie podkreślali konieczność obniżania kosztów prowadzenia gospodarstwa⁴⁹. Cebula była także rośliną stosowaną przez antycznych lekarzy doceniających jej właściwości, zatem sposób jej wykorzystania w weterynarii, ewentualne podobieństwa i różnice w zalecanych terapiach wydają się szczególnie interesujące.

W literaturze rzymskiej najstarsze wzmianki dotyczące leczenia zwierząt pochodzą z pracy Marka Porcjusza Katona⁵⁰, natomiast dokładniejszy opis chorób zwierząt gospodarskich oraz metod ich leczenia zamieścił w swoim dziele dopiero Lucjusz Iuniusz Moderatus Kolumella⁵¹. Praca agronoma stanowiła podstawowe źródło wiedzy o leczeniu zwierząt nawet kilka wieków później, czego dowodem są teksty Rutyliusza Taurusa Emilianusa Palladiusza⁵² oraz Gargiliusza Marcjalisa. Obydwaj autorzy oparli swoje wywody na przekazie Kolumelli. Pierwsze łacińskie teksty uznawane przez badaczy za podręczniki weterynaryjne powstały dopiero w IV w. i w odróżnieniu od starszych prac, w których omawiano choroby większości gatunków zwierząt hodowlanych, ich autorzy skupiali się przede wszystkim na koniach⁵³.

Cebula, podobnie jak por i czosnek, była wykorzystywana w leczeniu zwierząt gospodarskich. W większości przypadków warzywo dodawano do podawanych chorym zwierzętom napojów oraz

⁴⁸ Eadem, *Rośliny z rodziny Amaryllidaceae w rzymskiej weterynarii. Część 2: Czosnek ('Allium sativum' L.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2024, t. XXIII, nr 1, s. 9–34.

⁴⁹ D.B. Hollander, *Farmers and Agriculture in the Roman Economy*, London 2018; P. Erdkamp, *Agriculture, Underemployment, and the Cost of Rural Labour in the Roman World*, „The Classical Quarterly” 1990, vol. XLIX, no. 2, s. 556–572.

⁵⁰ Cato, *De agricultura*.

⁵¹ Columella, *De re rustica*.

⁵² Palladius, *Opus agroculturae*, por. W. Kaltenstadler, *Arbeits- und Führungskräfte im Opus Agriculturae von Palladius*, „Klio” 1984, t. LXVI, nr 1, s. 223–239.

⁵³ W IV w. powstały: *Mulomedicina Chironis* oraz prace autorstwa Pelagoniusza i Wegecjusza Renatusa, por. *Mulomedicina Chironis*; Pelagonius, *Ars veterinaria*; Vegetius, *Mulomedicina*.

czopków. Zasadniczą różnicę między zwierzętami a ludźmi w tym przypadku stanowi fakt, iż cebula, warzywo bardzo popularne w diecie antycznych, praktycznie nie była podawana do jedzenia zwierzętom. Cebula była powszechnie dostępnym warzywem, uprawianym w większości gospodarstw i sprzedawanym na targach, w związku z czym jej brak w diecie zwierząt nie wynikał z wysokiej ceny lub problemów z jej dostępnością⁵⁴. Prawdopodobnie podobnie jak w przypadku pora oraz czosnku specyficzny smak i zapach powodował, że zwierzęta nie chciały jej jeść. Dodatkowo dla niektórych gatunków cebula jest szkodliwa, a zatem jej podawanie jest wysoce niewskazane⁵⁵. Prawdopodobnie z tego powodu hodowcy wykorzystywali cebulę przede wszystkim jako składnik leków, a nie paszę. Co istotne, w przypadku napojów oraz okładów składniki wcześniej poddawano obróbce termicznej, surowe cebule używano jedynie w postaci czopków.

W przypadku wystąpienia choroby określonej terminem *strophosum*⁵⁶, czyli „skręcenia jelit”, w kuracji wykorzystywano lek uformowany na kształt galek. Przygotowywano je z utartych cebul, suchych fig oraz sody z dodatkiem gołębich odchodów. Gotowy lek wkładano do odbytu konia. Tego samego typu kurację zalecał Pelagoniusz dla koni cierpiących z powodu przypadłości określonej terminem *intestina doluerit*, czyli „ból jelit⁵⁷”. Nieco innego typu zalecenia zapisał Gargiliusz Marcjalis w *Curae Bovum*⁵⁸. Proponował wkładanie do odbytu koniom cierpiącym z powodu bólu jelit kuli uformowanej z cebul utartych z solą⁵⁹. Określenie użyte przez antycznych w rozumieniu dzisiejszej nauki jest bardzo nieprecyzyjne. „Ból jelit” lub „ból brzucha” jest jedynie objawem, a nie chorobą samą w sobie, dodatkowo może mieć wiele przyczyn. Dopiero prawidłowe rozpoznanie umożliwia właściwe zaplanowanie kuracji. Jedną z najczęstszych przyczyn bólu jelit u koni jest kolka gazowa

⁵⁴ Zgodnie z Edyktem Dikolecjana maksymalna cena cebuli wynosiła 50 denarów za modius italski suchej cebuli (Edictum Diocletiani, 6.1.20), 4 denary za 25 sztuk cebuli świeżej pierwszej jakości (*ibidem*, 5.1.21), 4 denary za 50 sztuk świeżej cebuli drugiej jakości (*ibidem*, 6.1.21).

⁵⁵ J. Łukaszewska, A. Winnicka, A. Popek-Jez, J. Popiel, *Niedokrwistość hemolityczna u zwierząt – zatrucie cebulą u psów*, „Magazyn Weterynaryjny” 2004, t. XIII, nr 4, s. 35–37; K. Parton, *Onion Toxicity in Farmed Animals*, „New Zealand Veterinary Journal” 2000, vol. XLVIII, no. 3, s. 89.

⁵⁶ Vegetius, *Mulomedicina*, 2.121.

⁵⁷ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 131.

⁵⁸ Gargilius, *Curae bovm*, 307–310.

⁵⁹ *Ibidem*, 8.

spowodowana dużą ilością gazu w jelitach, szczególnie w jelicie grubym⁶⁰, niemniej nie można wykluczyć innych powodów. Każdy rodzaj kolki stanowi bezpośrednie zagrożenie życia konia. Zazwyczaj leczenie polega na podawaniu leków rozkurczowych i przeciwzapalnych, a w przypadku niedrożności wykonuje się sondowanie. W niektórych przypadkach konieczne może być leczenie operacyjne. Kuracja zalecana przez antycznych ze względu na sposób aplikacji oraz wybrane składniki nie mogła być skuteczna w przypadku kolki. Wprawdzie współczesne badania potwierdzają bakteriobójcze działanie zawartej w cebuli siarki, jednak sposób jej podania uniemożliwiał wykorzystanie tej właściwości.

Po cebulę sięgano także w leczeniu niestrawności u krów⁶¹. Wegecjusz Renatus proponował przygotowanie klusek z cebuli, soli oraz miodu. Lek wkładano do odbytu, co zdaniem antycznych miało „rozwołnić” żołądek, a następnie zmuszano zwierzę do ruchu. Niestrawność jest najczęściej spotykanym zaburzeniem układu pokarmowego bydła. Współcześnie wśród objawów choroby wymienia się spadek lub brak apetytu, kolkę, pokładanie się, ryczenie oraz spadek wydajności mlecznej. Chorobie towarzyszy zapalenie jelit, kwasica mleczanowa, zwężenie pętli jelit oraz ich niedrożność. Podstawową zalecaną obecnie metodą leczenia jest przywracanie prawidłowej flory mikrobiologicznej oraz odprowadzenie nadmiaru gazów. Dodatkowe zalecenia są zależne od typu zdiagnozowanej niestrawności⁶². Ze względu na typ schorzenia stosowanie leku w formie czopka wkładanego do odbytu nie mogło być skuteczne, ponieważ nie umożliwiało odprowadzenia nadmiaru gazów ani nie wpływało na florę żołądkową. Zastosowanie cebuli nie jest w tym przypadku nietypowe, ponieważ starożytni lekarze uważali, że przyspiesza ona trawienie. Z tego powodu stosowanie

⁶⁰ A. Salek, *Gdy konia boli brzuch. Co robić, a czego nie w przypadku kolki?*, „Konie i Rumaki” 2018, nr 12, s. 46–48; O. Kulesza, *Wiele przyczyn kolki*, „Koń Polski” 2006, t. XLI, nr 10, s. 52–54; P. Golonka, *Kolka*, „Koń Polski” 2001, t. XXXVI, nr 1, s. 50–51.

⁶¹ Vegetius, *Mulomedicina*, 4.4.

⁶² Wyróżnia się m.in. niestrawność kwaśną i niestrawność zasadową, por. A. Wilanowska, *Zasadowica żwacza*, „Hodowca Bydła” 2017, nr 12, s. 28–32; R. Klebaniuk, E.R. Grela, M. Bakowski *et al.*, *Behawioralne następstwa nieprawidłowego żywienia bydła*, „Przegląd Hodowlany” 2016, t. II, s. 9–14; R. Kupczyński, W. Janeczek, *Zasadowica – zaburzenia równowagi kwasowo-zasadowej u bydła*, „Bydło” 2008, nr 1, s. 68–72; E. Pinkiewicz, *Niestrawność kwaśna przeżuwaczy w świetle badań krajowych w ostatnim pięcioleciu*, „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” 1974, t. CLXV, s. 29–39.

jej w leczeniu niestrawności wydawało się oczywistym wyborem. Dziwna może się wydawać forma aplikacji leku, niemniej w przypadku zwierząt medykamenty często podawano doodbytniczo, dodatkowo w przypadku leków, w skład których wchodziły substancje o ostrym, nieprzyjemnym itd. smaku, istniał problem z ich podaniem.

W przypadku problemów z oddawaniem moczu zalecano przygotowanie ostrych, oczyszczonych cebul w liczbie trzech lub czterech i włożenie ich do odbytu cierpiącego konia⁶³. Po wykonaniu procedury zwierzę należało zmuszać do chodzenia. Tego samego typu kurację zalecał Pelagoniusz, z tym że wspominał o około pięciu cebulach⁶⁴. Problemy z oddawaniem moczu mogą u koni wynikać z wielu przyczyn, najczęściej z chorób pęcherza moczowego i cewki moczowej. Leczenie musi być ściśle powiązane z chorobą, ponieważ problem z oddawaniem moczu jest jedynie objawem. Bez jednoznacznego rozpoznania choroby nie ma możliwości zastosowania właściwej kuracji. Najczęstszymi powodami chorób układu moczowego są zakażenia bakteryjne, które wymagają zastosowania antybiotykoterapii⁶⁵ niedostępnej w antyku, w związku z czym w przypadku poważniejszych infekcji leki proponowane przez antycznych „weterynarzy” nie mogły być skuteczne.

Napój z dodatkiem cebuli znajdował się wśród leków zalecanych dla koni cierpiących z powodu choroby określonej terminem *coriagio*⁶⁶. Lek przygotowywano z dorodnej cebuli germańskiej, ruty oraz wina, a następnie podawano choremu zwierzęciu codziennie. Wegecjusz Renatus⁶⁷ oraz Pelagoniusz⁶⁸ opisywali chorobę w odniesieniu do koni, natomiast Kolumella⁶⁹ wzmiankował o chorującym bydłem. Objawy choroby zostały wspomniane przez Pelagoniusza.

⁶³ Vegetius, *Mulomedicina*, 2.79.18.

⁶⁴ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 146.

⁶⁵ Z. Pejsak, M. Truszczyński, *Zakażenia układu moczowego u loch – patogeneza, rozpoznawanie i zwalczanie*, „Życie Weterynaryjne” 2013, t. LXXXVIII, nr 6, s. 455–458; A. Niedźwiedz, L. Matyszczyk, J. Nicpoń, *Infekcje układu moczowego u koni – patofizjologia, diagnostyka i leczenie*, „Lecznica Dużych Zwierząt. Ogólnopolski Kwartalnik dla Lekarzy Weterynarii” 2007, t. II, nr 3, s. 90–94.

⁶⁶ Vegetius, *Mulomedicina*, 2.118.4. Napój z dodatkiem cebuli jest jednym z kilku preparatów zaproponowanych w antycznych przekazach.

⁶⁷ *Ibidem*, 2.118; 4.12.1. Wegecjusz pisał o *coriagio* jako chorobie koni.

⁶⁸ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 26. Autor wspominał o chorobie koni określonej przez poganiaczy mulów terminem *coriagio*.

⁶⁹ Columella, *De re rustica*, 6.13.2. Agronom wspominał chorobę w odniesieniu do bydła.

Autor pisał o suchej skórze oraz niechęci do pobierania pokarmu. Przyczyną miało być m.in. nadmierne obciążenie pracą. Wegecjusz wspomniał również: „passio est, quam Graeci ecedermiam vocant, Latini coriaginem appellant”⁷⁰, co jasno wskazuje, że opisywano ją przy pomocy dwóch odrębnych terminów. Pojęcie *ecedermia* pojawiło się w *Mulomedicina Chironis*⁷¹, a zalecana kuracja była identyczna z tą proponowaną przez Wegecjusza⁷². Zgodnie z przekazami choroba miała być wynikiem przeziębienia oraz zmuszania konia do nadmiernego wysiłku. Wśród objawów wymieniano utratę masy ciała, gorączkę, przyleganie skóry do kości, ztwardnienie stosu pacierzowego, wrzody na grzbiecie oraz większy niż zazwyczaj apetyt.

Choroba określona przez Kolumellę, Palladiusza i Wegecjusza Renatusa jako *coriago* w słownikach języka łacińskiego jest tłumaczona jako „choroba skóry”⁷³. Termin pojawiał się jedynie w antycznych tekstach weterynaryjnych, co pozwala sądzić, że choroba atakowała jedynie zwierzęta lub była rozpoznawana jedynie u nich. Starożytni mieli problem z diagnozowaniem zoonoz, ponieważ objawy tej samej choroby różnią się u różnych gatunków, co utrudniało właściwe rozpoznanie.

Jako pierwszy *coriago* wspomniał Kolumella, a następnie Palladiusz oraz autorzy prac weterynaryjnych. Analiza zachowanych przekazów jasno wskazuje, że choroba atakowała zarówno bydło, jak i konie. Biorąc pod uwagę opisane objawy, należy zastanowić się nad zasadnością identyfikowania *coriago* z którąś z chorób skóry powstającą na tle pasożytniczym, bakteryjnym, grzybiczym lub wirusowym. Rzymianie stosunkowo dobrze rozpoznawali inwazje pasożytnicze u zwierząt, więc gdyby uważali ją za chorobę spowodowaną przez pasożyta, zakwalifikowali by ją do tej grupy⁷⁴.

⁷⁰ Vegetius, *Mulomedicina*, 2.118.1.

⁷¹ *Mulomedicina Chironis*, 404.

⁷² *Ibidem*, 406.

⁷³ *Coriago, -inis*, [w:] *Słownik łacińsko-polski*, t. I (A–C), red. M. Plezia, Warszawa 1998, s. 767.

⁷⁴ A. Bartnik, *O skuteczności kuracji świerzbobójczych w Geoponice Kassiana Bassusa Scholastyka*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2022, t. XXI, nr 1, s. 7–32; eadem, *Diagnozowanie i leczenie inwazji pasożytów wewnętrznych w świetle rzymskich tekstów agronomicznych i weterynaryjnych*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 2022, t. XV, s. 5–22; eadem, *O skuteczności kuracji antyświerzbowych zawartych w Georgikach Publiusza Wergiliusza Maro*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 2020, t. XI, s. 136–153; eadem, „Śwędzący

Biorąc pod uwagę przekonanie antycznych, że *coriago* jest chorobą skóry, prawdopodobne jest, że był to jakiś rodzaj grzybicy. Grzyby skórne – dermatofity, z łatwością przenoszą się z gatunku na gatunek, co wyjaśniałoby, dlaczego choroba atakowała zarówno bydło, jak i konie. Podawane przez Kolumellę przyczyny choroby, czyli wychudnięcie po chorobie – sprzyja spadkowi odporności, zaś zmoczenie lub przepocenie to czynniki sprzyjające rozwojowi grzyba. Zaawansowana grzybica może powodować utratę masy ciała, spadek odporności oraz rozległe zmiany skórne, które często ulegają wtórnemu nadkażeniu bakteryjnemu, co koresponduje z przekazem Wegecjusza. Biorąc pod uwagę grzybicę, można założyć, że starożytni zetknęli się z trychofitozą, chorobą wywoływaną przez *Trichophyton verrucosum* – grzyb najczęściej atakujący zwierzęta⁷⁵. Rozwojowi choroby sprzyjają słabo wentylowane pomieszczenia, wysoka wilgotność oraz osłabiona odporność zwierząt. U zaatakowanych grzybem osobników występują zmiany skórne, a nalot na skórze przypomina popiół. Nalot może się nawarstwiać, widoczny bywa także naciek ropny. Zmiany zakażają się bakteriami, co powoduje powstanie ran i strupów. Współcześnie leczenie rozpoczyna się od usuwania nalotu z zakażonych miejsc oraz stosowania środków grzybobójczych⁷⁶. W leczeniu ważne jest zapewnienie odpowiednich warunków zoohigienicznych⁷⁷, mycie i dezynfekcja pomieszczeń oraz dodawanie do paszy zwiększonych dawek witamin A, B, D i minerałów.

Analiza zaleceń proponowanych przez Rzymian, w tym podawania napoju z dodatkiem cebuli oraz wcierania w skórę zwierzęcia leku na bazie oliwy, wpisuje się w ówczesny stan wiedzy medycznej i weterynaryjnej, zaś współczesne badania potwierdzają, że

problem”: rzymscy weterynarze w walce z pasożytami zewnętrznymi, „Wieki Stare i Nowe” 2019, t. XIV, s. 37–57.

⁷⁵ R. Chermette, L. Ferreiro, J. Guillot, *Dermatophytoses in Animals*, „Mycopathologia” 2008, vol. CLXVI, s. 385–405.

⁷⁶ A.A. Sancak, J. Erdeğer, T. Güvenç, *Diagnosis and Treatment of Generalized Infections of Trichophyton verrucosum in Horses*, „Veteriner Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi” 2000, vol. XLVII, no. 1, s. 95–101; Z. Lipiński, *Nowoczesna metoda leczenia grzybic skórnych bydła*, „Przegląd Hodowlany” 1998, t. LXVI, nr 1, s. 15–16; H.D. Grunder, W. Fisher, D. Zarnack, E. Plambeck, *Trial of Thiadiazine for the Treatment of Trichophytosis in Cattle*, „Deutsche Tierärztliche Wochenschrift” 1967, Bd. LXXIV, Nr. 23, s. 606–608.

⁷⁷ R. Gudding, A. Lund, *Immunoprophylaxis of Bovine dermatophytosis*, „The Canadian Veterinary Journal” 1995, vol. XXXVI, no. 5, s. 302–306.

proponowana kuracja nie przynosiła szkody zwierzętom, ponieważ żaden ze składników proponowanego napoju nie jest szkodliwy dla koni. Dodatkowo skład zaleconego preparatu nie jest nietypowy. Starożytni byli przekonani o pozytywnym wpływie cebuli na kondycję organizmu oraz proces leczenia ran⁷⁸, wino powszechnie dodawano do leków, przypisując mu szereg właściwości medycznych⁷⁹, a ruta – popularny składnik antycznych leków „weterynaryjnych”⁸⁰, działa m.in. przeciwbakteryjnie, przeciwzapalnie oraz immunomodelująco. Bez wątpienia w poważnych przypadkach konieczne jest zastosowanie leków grzybobójczych, więc zalecana przez Rzymian kuracja nie miała szansy powodzenia, niemniej także współcześnie ważną rolę w terapii odgrywa podawanie witamin wzmacniających odporność organizmu oraz stosowanie zabiegów higienicznych.

Ugotowana we wrzącej wodzie cebula była wykorzystywana w formie okładu u koni, które doznały urazu grzbietu⁸¹. W przypadku obrzmienia grzbietu z powodu uszkodzenia spowodowanego przez jeźdźcę do nabrzmienia, zgodnie z zalecaniem Wegecjusza Renatusa, przykładano szczypior cebuli zagotowany we wrzącej wodzie. Następnie nakładano opatrunek i zostawiano na noc⁸². Tego samego typu zalecenia zawarł w swojej pracy Pelagoniusz⁸³. Stosowanie gorących okładów w przypadku obrzemień oraz opuchlizn było popularne w starożytności. Współcześni lekarze również zalecają stosowanie okładów, ponieważ ogrzewanie rozluźnia mięśnie gładkie naczyń krwionośnych, poprawiając przepływ krwi, co może łagodzić ból, przyspiesza także wchłanianie krwinków oraz wspomaga proces regeneracji uszkodzonych tkanek⁸⁴. Co ciekawe, dziś także poleca się okłady z cebuli na ukąszenia owadów

⁷⁸ Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20, 20.42; Gargilius, *Medicinae*, 27.4.

⁷⁹ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 13, 18, 20, 58, 79, 81, 91, 92, 99, 101, 107, 212, 288, 358, 381, 399, 403, 408, 411, 420, 426, 428, 459, 462, 467; Vegetius, *Mulomedicina*, 1.10.1; 1.16.7; 1.17.7; 1.38.7; 1.44.5; 2.22.8; 2.25.2; 2.74.1; 2.80.1; 2.80.3; 2.92.7; 2.106.2; 2.108.2; 2.118.2; 2.132.5; 2.132.7; 3.28.19; 4.4.7.

⁸⁰ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 14, 26, 40, 41, 42, 49, 50, 67, 96, 101, 106, 130, 161, 231, 271, 288, 341, 367, 378, 382, 396, 429; Vegetius, *Mulomedicina*, 1.56; 1.62.1; 2.118.3–4; 2.121.2; 2.132.5; 2.134.7; 3.13.4; 3.9.2.

⁸¹ Vegetius, *Mulomedicina*, 1.63.

⁸² *Ibidem*, 2.60.

⁸³ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 168.

⁸⁴ Dobór rodzaju kompresu (ciepły lub zimny) zależy od rodzaju urazu, por. M.T. Szewczyk, J. Cwajda, K. Cierzniańska, A. Jawień, *Wybrane aspekty leczenia ran przewlekłych*, „Przewodnik Lekarza” 2005, t. VIII, nr 4, s. 54–60.

oraz trudno gojące się rany. Obecnie do okładów wykorzystuje się cebulę, a nie liście, co wiąże się z obecnością w niej m.in. siarki⁸⁵. Zalecenia starożytnych hodowców wskazują, że kuracja skupiała się na ogrzaniu zmiany, co prawdopodobnie miało przyspieszyć jej wchłanianie się oraz zmniejszyć odczuwany przez zwierzęta ból.

Pierwszym rzymskim autorem proponującym wykorzystanie cebuli w kuracji przeciwkaszlowej był Kolumella. Agronom zalecał podawanie soku z cebuli z oliwą koniom cierpiącym z powodu długotrwałego kaszlu⁸⁶. Oprócz soku cebula była wykorzystywana także jako składnik inhalacji polecanych dla koni cierpiących z powodu kaszlu powstałego na skutek „ostrości płynów”⁸⁷. Cebulę ucierano z sandaraką i czosnkiem, a następnie przy pomocy żarzących się węgla uzyskiwano opary. Zwierzę miało je wdychać tak, by woń wypełniła mu nozdrza. Cebula jako składnik leku stosowanego w przypadku kaszlu została wspomniana także przez Pelagoniusza⁸⁸. Podobnie jak Wegecjusz zalecał on wykonanie inhalacji, dodając do mieszanki, oprócz cebuli, także sandaraki i czosnku. Wspomniana przez Wegecjusza przyczyna kaszlu, czyli „ostrość płynów”, nawiązuje do znanej z medycyny antycznej teorii humoralnej. Zgodnie z nią istniały cztery humory (krew, żółć, śluz oraz czarna żółć) wypełniające ciało, a ich wzajemne stosunki wpływały m.in. na stan zdrowia oraz temperament⁸⁹. Przekaz Rzymianina nie pozostawia wątpliwości co do przekonań antycznych, niemniej nie pozwala jednoznacznie określić, jaka to była choroba. Kaszel nie jest odrębną jednostką chorobową, a objawem występującym w przypadku wielu chorób. Równocześnie proponowana przez antycznych hodowców metoda leczenia wpisuje się w kuracje proponowane w tym okresie przez lekarzy, którzy uznawali cebulę za skuteczną w terapiach przeciwkaszlowych⁹⁰. Wykorzystywanie

⁸⁵ Cebula jest skuteczna w przypadku ukąszeń owadów, ponieważ zawarta w niej siarka wykazuje zdolność wiązania niektórych toksyn wchodzących w skład jadu insektów.

⁸⁶ Columella, *De re rustica*, 6.31.1.

⁸⁷ Vegetius, *Mulomedicina*, 2.131.

⁸⁸ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 92.

⁸⁹ Ch. Tsagkaris, K. Kalachanis, *The Hippocratic Account of Mental Health: Humors and Human Temperament*, „Mental Health: Global Challenges Journal” 2020, vol. III, no. 1, s. 33–37; K. Kalachanis, I.E. Michailidis, *The Hippocratic View on Humors and Human Temperament*, „European Journal of Social Behaviour” 2015, vol. II, no. 2, s. 1–5.

⁹⁰ Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20; Gargilius, *Medicinae*, 27.8. Por. V. Mahajan, P. Ghodke, K.P. Bhagar *et al.*, *op. cit.*, s. 39–60.

inhalacji w leczeniu problemów z oddychaniem, kaszlem, górnymi drogami oddechowymi itd. było znane już w Mezopotamii i Egipcie⁹¹, a następnie wśród lekarzy i weterynarzy w basenie Morza Śródziemnego. Co ciekawe, cebula w przypadku kaszlu jest wykorzystywana do dnia dzisiejszego⁹², podobnie jak inhalacje, których celem jest usunięcie nadmiaru wydzieliny.

Bielmo (*album de oculo*), choroba oczu objawiająca się białawym zmętnieniem rogówki gałki ocznej⁹³, było przypadłością opisywaną m.in. przez Pelagoniusza⁹⁴ i Wegecjusza Renatusa, który podawał przyczyny schorzenia⁹⁵. Rzymianin wspomniał, że bielmo może powstać, gdy zwierzę przypadkiem uszkodzi oko, podrażni je lub skaleczy⁹⁶. Przyczyny podane przez Wegecjusza także współcześnie są wymieniane jako jeden z powodów wystąpienia schorzenia⁹⁷.

W antycznych przekazach można znaleźć różne zalecenia dotyczące postępowania z chorującymi na bielmo zwierzętami. Autorzy starożytni podawali wiele recept leków zawierających bardzo różne składniki⁹⁸. Wykorzystanie cebuli oraz miodu zaproponowano raz w pracy pt. *Mulomedicina Chironis*⁹⁹. Skład polecanego w traktacie leku jest typowy dla antyku. Miód uważano za skuteczne lekarstwo w przypadku wielu chorób, w tym przy chorobach oczu. W przekazie Kolumelli możemy przeczytać „oculorum vitia plerumque melle

⁹¹ K. Musiał, *Rośliny lecznicze w najwcześniejszych dokumentach wiedzy medycznej*, „Rozprawy Społeczne” 2017, t. XI, nr 4, s. 56–63.

⁹² Obecnie jako środek naturalny stosuje się m.in. syrop z cebuli, por. Z. Doniec, M. Krauze-Baranowska, M. Czerwionka-Szaflarska, *Herbal Medicinal Products in Respiratory Diseases*, „Family Medicine and Primary Care Review” 2023, vol. XXV, no. 3, s. 339–348.

⁹³ Zmiana w oku skutkuje upośledzeniem widzenia lub nawet ślepotą. Może wystąpić w przypadku posiadania niektórych wad wrodzonych, urazów mechanicznych lub być skutkiem infekcji, por. K. Szulc, *Białe oko – diagnostyka różnicowa w chorobach okulistycznych małych zwierząt*, „Weterynaria w Praktyce” 2019, t. XVI, nr 1–2, s. 16–22; J. Gancarz, *Leczenie zaćmy u małych zwierząt – podstawowe informacje dla lekarza weterynarii*, „Magazyn Weterynaryjny. Zeszyt Edukacyjny” 2016, nr 1, s. 17–24.

⁹⁴ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 435–436, 443–444, 467.

⁹⁵ Vegetius, *Mulomedicina*, 2.20.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ G.E. Bunce, *Animal Studies on Cataract*, [w:] *Nutritional and Enviromental Influences on the Eye*, ed. A. Taylor, Boca Raton 1999, s. 105–115; J. Madany, *Zaćma psów dorosłych w aspekcie badań klinicznych*, „Medycyna Weterynaryjna” 2002, t. LVIII, nr 9, s. 680–684.

⁹⁸ *Mulomedicina Chironis*, 808; Vegetius, *Mulomedicina*, 2.20; Pelagonius, *Ars veterinaria*, 435–436, 443–444, 467.

⁹⁹ *Mulomedicina Chironis*, 808.

sanatur”¹⁰⁰. Wzmianka Kolumelli powtórzona przez Palladiusza¹⁰¹ wywarła spory wpływ, ponieważ większość znanych nam preparatów przeznaczonych do leczenia oczu zawierała miód. Równocześnie cebula była przez antycznych wspominana jako skuteczna w kuracjach chorób oczu¹⁰². Współczesne badania nie potwierdziły efektywności cebuli w leczeniu bielma, niemniej kuracja proponowana w antycznej pracy weterynaryjnej idealnie wpisuje się w ówczesny stan wiedzy. Obecnie wiadomo, że leczenie bielma wymaga zastosowania leków, niemniej w przypadku wystąpienia destrukcji rogówki konieczne jest wdrożenie procedury chirurgicznej polegającej na usunięciu bielma lub – gdy chodzi o ludzi – przeszczepienia rogówki.

Gargiliusz Marcjalis w *Curae bovim* proponował wykorzystanie cebuli w trakcie pojenia wołów. Zalecano wlewanie przez róg do pyska zwierzęcia wina z utartym nawozem zajęczym i cebulami¹⁰³. Postępowanie zalecone przez autora wpisuje się w antyczną profilaktykę mającą na celu utrzymanie zdrowia zwierząt hodowlanych oraz wywarcia pozytywnego wpływu na ich apetyt. W pracy Gargiliusza Marcjalisa wspomniano także o zastosowaniu napoju z utartego kopru i cebuli w przypadku choroby określonej terminem *ruscones*¹⁰⁴. Choroba wspomniana przez autora nie została do tej pory zidentyfikowana, a brak opisu jej objawów na obecną chwilę nadal tę identyfikację uniemożliwia.

W kuracjach zwierząt hodowlanych często wykorzystywano tzw. *compositio pulveris quadrigarii*, czyli „proszek czterorodzajowy”¹⁰⁵. Przygotowywano go z cebuli indyjskiej z dodatkiem tataraku pontyjskiego, cynamonu, syryjskiego i indyjskiego kłosa, szafranu sycylijskiego, mirry trójlistnej, hiacyntu, czarnego pieprzu, ksylocynamonu, kasji itd. Preparat był podawany zwierzętom cierpiącym na różne choroby, w tym *elephantiasis*¹⁰⁶ i *ostocopum*¹⁰⁷, a także dodawano go do tzw. napoju zimowego¹⁰⁸.

¹⁰⁰ Columella, *De re rustica*, 6.17.7.

¹⁰¹ Palladius, *Opus agriculturae*, 14.19.1.

¹⁰² Plinius, *Historia Naturalis*, 20.20.

¹⁰³ Gargilius, *Curae bovim*, 13.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Vegetius, *Mulomedicina*, 3.13.3; por. Pelagonius, *Ars veterinaria*, 369, 390.

¹⁰⁶ Pelagonius, *Ars veterinaria*, 17.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 190.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 464–465.

Analiza zachowanych przekazów pisanych pozwala stwierdzić, że sposoby wykorzystania roślin z rodziny amarylkowatych przez lekarzy i „weterynarzy” nie różniły się zasadniczo. Prawdopodobnie jest to związane z zależnościami między medycyną a weterynarią. Oprócz podobieństw do medycznego wykorzystania amarylkowatych w leczeniu zwierząt hodowlanych widać, że przy pomocy pora, czosnku i cebuli leczono zupełnie inne choroby. Pomimo faktu, iż Galen podkreślał podobieństwo tych roślin, szczególnie czosnku i cebuli, jasnym jest, że hodowcy nie stosowali ich zamiennie. Nie ma wątpliwości, że w weterynarii spośród trzech wspomnianych roślin po cebulę sięgano najrzadziej. Popularne w antyku napoje wzmacniające przyrządzano z dodatkiem pora lub czosnku, praktycznie nie wspominając o cebuli jako ich składniku. Dodatkowo jedynie w przypadku problemów z oddawaniem moczu zapisano recepty leków na bazie i cebuli, i pora. Rzadsze używanie cebuli może wynikać z faktu, iż jej smak i zapach jest zdecydowanie ostrzejszy niż pora czy czosnku, a w związku z tym opór zwierząt przed jej przyjmowaniem mógł być większy. Ponadto w przypadku niektórych gatunków zwierząt cebula wpływała negatywnie na ich zdrowie, co potwierdziły wyniki współczesnych badań.

Bibliografia / Bibliography

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Aetius, *Libri medicinales*

Aeti Amideni *Libri medicinales I–VIII*, ed. A. Olivieri, Lipsiae–Berolini 1935–1950.

Alexander Tralliani, *Therapeutica*

Alexanderi Tralliani *Therapeutica*, [w:] Alexander von Tralles, *Original-Text und Übersetzung nedst einer einleitenden Abhandlung*, Bd. I–II, ed. T. Puschmann, Wien 1978–1979.

Antym

Anthimius, *On the Observance of Food. De observatione ciborum*, ed., transl. M. Grant, Blackawton–Totnes 2007.

Apicius, *De re coquinaria*

Apicjus, *A Critical Edition witch an Introduction and an English Translation of the Latin Recipe Text Apisicus*, eds Ch. Grocock, S. Grainger, Blackawton–Totnes 2006.

Athenaeus, *Dipnosophistarum*

Atheanaei Naucraticae *Dipnosophistarum libri XV*, vol. I–III, ed. G. Kaibel, Lipsiae–Berolini 1887–1890.

Cassianus, *Geoponica*

Geoponica sive Cassiani Bassi Scholastici *de re rustica eclogae*, rec. H. Beckh, Lipsiae 1895.

Cato, *De agricultura*

Cato, *De agriculturae*, ed. P. Gerald, Liège 1988.

Celsus, *De medicina*

A. Corneli Celsi *Quae supersunt*, ed. F. Marx, Lipsiae–Berolini 1915.

Columella, *De re rustica*

Lucius Iunius Moderatus Columella, *On Agriculturae and Trees*, ed. H.B. Ash, E.S. Forester, E.H. Heffner, Cambridge 1941–1955.

Dioscurides, *Materia Medica*

Pedanii Dioscuridis Anazarbei *De materia medica libri V*, vol. I–III, ed. M. Wellmann, Hildesheim 1906–1914.

Edictum Diocletiani

Diokletians Preisedikt, ed. S. Lauffer, Berlin 1971, Texte und Kommentare.

Galen, *De alimentorum facultatibus*

Galen, *De alimentorum facultatibus libri III*, [w:] Claudii Galeni, *Opera Omnia*, ed. C.G. Kühn, vol. VI, Lipsiae 1923.

Galen, *Simplicium medicamentorum*

Galen, *De simplicium medicamentorum temperamentis ac facultatibus libri XI*, [w:] Claudii Galeni *Opera Omnia*, ed. C.G. Kühn, vol. XI–XII, Lipsiae 1926–1927.

Gargilius, *Curae bovm*

Curae boum ex corpore Gargili Lartialis ap[us] P[ublii] Vegeti Renati digestorum atris mulomedicinae libri, ed. E. Lommatzsch, Lipsiae 1903, s. 307–310.

Gargilius, *Medicinae*

Q[uintus] Gargilius Martialis, *Medicinae ex holeribus et pomis*, ed. B. Maire, Paris 2001.

Mulomedicina Chironis

Claudi Hermeri, *Mulomedicina Chironis*, ed. E. Oder, Lipsiae 1950.

Oribasius, *Collectionum medicarum*

Oribasii, *Collectionum medicarum reliquiae*, ed. I. Reaeder, vol. I–IV, Lipsiae–Berolini 1928–1933.

Palladius, *Opus agriculturae*

Palladius, *Opus agriculturae. De Veterinaria Medicina. De Institutione*, ed. R.H. Rodgers, Leipzig 1975.

Paulus Aeginetus

Paulus Aegineta, *Epitome medicae libri*, vol. I–IV, ed. I.L. Heiberg, Lipsiae–Berolini 1921–1924.

Pelagonius, *Ars veterinaria*

Pélagonius Salonianus, *Recueil de Médecinae Vétérinaire*, ed. V. Gitton-Ripolli, Paris 2019.

Plinius, *Historia Naturalis*

Pliny, *Natural History*, vol. V (*Books 17–19*), ed. H. Rackham, Cambridge 1950.

Pliny, *Natural History*, vol. VI (*Books 20–23*), ed. W.H.S. Jones, Cambridge 1951.

Vegetius, *Mulomedicina*

P. Vegeti Renati, *Digestorum Artis Mulomedicinae Libri*, ed. E. Lommatzsch, Lipsiae 1903.

OPRACOWANIA

Adeshina G., Jibo S., Agu V., Ehinmidu J., *Antibacterial Activity of Fresh Juices of Allium cepa and Zingiber Officinale Against Multidrug Resistant Bacteria*, „International Journal of Pharma Bio Sciences” 2011, vol. II, s. 289–294.

Akash M.S.H., Rehman K., Chen S., *Spice Plant Allium cepa: Dietary Supplement for Treatment of Type 2 Diabetes Mellitus*, „Nutrition” 2014, vol. XXX, no. 10, s. 1128–1137. <https://doi.org/10.1016/j.nut.2014.02.011>

Akbar S., *Allium cepa L. (Amaryllidaceae)*, [w:] S. Akbar, *Handbook of 200 Medicinal Plants: A Comprehensive Review of Their Traditional Medical Uses and Scientific Justification*, Stockton 2020, s. 139–160. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16807-0_16

Al Masaudi S., Al Bureikan M., *Antimicrobial Activity of Onion Juice (Allium cepa), Honey and Onion-honey Mixture on Some Sensitive and Multi-resistant Microorganism*, „Life Science Journal” 2012, vol. IX, s. 775–780.

Arnault I., Auger J., *Seleno-compounds in Garlic and Onion*, „Journal of Chromatography A” 2006, vol. I–II, s. 23–30. <https://doi.org/10.1016/j.chroma.2006.01.036>

Bartnik A., *Diagnozowanie i leczenie inwazji pasożytów wewnętrznych w świetle rzymskich tekstów agronomicznych i weterynaryjnych*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 2022, t. XV, s. 5–22. <https://doi.org/10.24917/24504475.15.1>

Bartnik A., *O skuteczności kuracji antyświerzbowych zawartych w Georgikach Publiusza Wergiliusza Maro*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 2020, t. XI, s. 136–153. <https://doi.org/10.24917/24504475.11.9>

Bartnik A., *O skuteczności kuracji świerzbobójczych w Geoponice Kassianusa Bas-susa Scholastyka*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2022, t. XXI, nr 1, s. 7–32. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.21.01.01>

- Bartnik A., *Plants of the Amaryllidaceae Family in Roman Veterinary Medicine. Part 1: The Leeks ('Allium porrum' L.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2023, t. XXII, nr 1, s. 9–27. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.22.01.01>
- Bartnik A., *Rośliny z rodziny Amaryllidaceae w rzymskiej weterynarii. Część 2: Czosnek ('Allium sativum' L.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2024, t. XXIII, nr 1, s. 9–34. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.23.01.01>
- Bartnik A., „Śwędzący problem”: rzymscy weterynarze w walce z pasożytami zewnętrznymi, „Wieki Stare i Nowe” 2019, t. XIV, s. 37–57. <https://doi.org/10.31261/WSN.2019.19.03>
- Bresciani E., *Nourritures et boissons de l'Égypte ancienne*, [w:] *Histoire de l'alimentation*, éd. J.L. Flandrin, M. Montanari, Paris 1996, s. 61–72.
- Breu W., *Allium cepa L. (onion). Part 1: Chemistry and Analysis*, „Phytomedicine” 1996, vol. III, no. 3, s. 293–306. [https://doi.org/10.1016/S0944-7113\(96\)80069-9](https://doi.org/10.1016/S0944-7113(96)80069-9)
- Bunce G.E., *Animal Studies on Cataract*, [w:] *Nutritional and Enviromental Influences on the Eye*, ed. A. Taylor, Boca Raton 1999, s. 105–115. <https://doi.org/10.1201/9781003208785-6>
- Campos K., Diniz Y., Cataneo A. et al., *Hypoglycaemic and Antioxidant Effects of Onion, Allium cepa: Dietary Onion Addition, Antioxidant Activity and Hypoglycaemic Effects on Diabetic Rats*, „International Journal of Food Science and Nutrition” 2003, vol. LIV, no. 3, s. 241–246. <https://doi.org/10.1080/09637480120092062>
- Chermette R., Ferreiro L., Guillot J., *Dermatophytoses in Animals*, „Mycophatologia” 2008, vol. CLXVI, s. 385–405. <https://doi.org/10.1007/s11046-008-9102-7>
- Cieślak E., Siembida A., *Fruktały i ich występowanie w roślinach uprawnych*, „Pościepy Nauk Rolniczych” 2010, t. LXII, nr 4, s. 67–80.
- Doniec Z., Krauze-Baranowska M., Czerwionka-Szaflarska M., *Herbal Medicinal Products in Respiratory Diseases*, „Family Medicine and Primary Care Review” 2023, vol. XXV, no. 3, s. 339–348.
- Dorsch W., Wagner H., *New Antiasthmatic Drugs from Traditional Medicine?*, „International Archives of Allergy and Immunology” 1991, vol. XCIV, no. 1–4, s. 262–265. <https://doi.org/10.1159/000235378>
- Ellison R., *Methods of Food Preparation in Mesopotamia (c. 3000–600 BC)*, „Journal of the Economic and Social History of the Orient” 1984, vol. XXVII, no. 1, s. 89–98. <https://doi.org/10.1163/156852084X00047>
- Erdkamp P., *Agriculture, Underemployment, and the Cost of Rural Labour in the Roman World*, „The Classical Quarterly” 1990, vol. XLIX, no. 2, s. 556–572. <https://doi.org/10.1093/cq/49.2.556>
- Gancarz J., *Leczenie zaćmy u małych zwierząt – podstawowe informacje dla lekarza weterynarii*, „Magazyn Weterynaryjny. Zeszyt Edukacyjny” 2016, nr 1, s. 17–24.
- Garnesey P., *Food and Society in Classical Antiquity*, Cambridge 2002.
- Germer R., *Ancient Egyptian Pharmaceutical Plants and the Eastern Mediterranean*, [w:] *The Healing Past. Pharmaceuticals in the Biblical and Rabbinic World*, eds I. Jacob, W. Jacob, Leiden–New York–Köln 1993, s. 69–80. https://doi.org/10.1163/9789004377325_005

- Gharadaghi Y., Shojaee S., Khaki A. *et al.*, *Antiprotozoal Effect of Allium cepa on Acute Renal Failure Caused by Toxoplasma gondii*, „African Journal of Pharmacy and Pharmacology” 2012, vol. VI, s. 771–777.
- Golonka P., Kolka, „Koń Polski” 2001, t. XXXVI, nr 1, s. 50–51.
- Grunder H.D., Fisher W., Zarnack D., Plambeck E., *Trial of Thiadiazine for the Treatment of Trichophytosis in Cattle*, „Deutsche Tierarzliche Wochenschrift” 1967, Bd. LXXIV, Nr. 23, s. 606–608.
- Gudding R., Lund A., *Immunoprophylaxis of Bovine dermatophytosis*, „The Canadian Veterinary Journal” 1995, vol. XXXVI, no. 5, s. 302–306.
- Havey M.J., *Onion and Other Cultivated Alliums*, „Evolution of Crop Plants” 1995, vol. II, s. 344–350.
- Hollander D.B., *Farmers and Agriculture in the Roman Economy*, London 2018. <https://doi.org/10.4324/9781315103884>
- Jagusiak K., *Cebula*, [w:] *Dietetyka i sztuka kulinarna antyku i wczesnego Bizancjum (II–VII w.)*, cz. 2 (Pokarm dla ciała i ducha), red. M. Kokoszko, Łódź 2014, s. 203–208.
- Janick J., *Ancient Egyptian Agriculture and the Origins of Horticulture*, „International Symposium on Mediterranean Horticulture: Issues and Prospects” 2000, vol. DLXXXII, s. 23–39. <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2002.582.1>
- Jaradat N.A., Ayesh O.I., Anderson C., *Ethnopharmacological Survey about Medicinal Plants Utilized by Herbalists and Traditional Practitioner Healers for Treatments of Diarrhea in the West Bank/Palestine*, „Journal of Ethnopharmacology” 2016, vol. CLXXXII, s. 57–66. <https://doi.org/10.1016/j.jep.2016.02.013>
- Jeong C.-H., Heo H.J., Choi S.-G., Shim K.-H., *Antioxidant and Anticancer Properties of Methanolic Extracts from Different Parts of White, Yellow and Red Onion*, „Food, Science and Biotechnology” 2009, vol. XVIII, s. 108–112.
- Kabrah M.A.M., Faidah H.S., Ashshi A.M., Turkistani M.S.A., *Antibacterial Effect of Onion*, „Journal of Applied Medical Science” 2016, vol. IV, s. 4128–4133.
- Kalachanis K., Michailidis I.E., *The Hippocratic View on Humors and Human Temperament*, „European Journal of Social Behaviour” 2015, vol. II, no. 2, s. 1–5.
- Kaltenstadler W., *Arbeits- und Führungskräfte im Opus Agriculturae von Paladius*, „Klio” 1984, t. LXVI, nr 1, s. 223–239. <https://doi.org/10.1515/9783112534267-021>
- Karwowska R., Marszałkowski G., *Fruktany*, „Wiadomości Botaniczne” 1992, t. XXXVI, nr 1–2, s. 29–33.
- Kendler B.S., *Garlic (Allium sativum) and Onion (Allium cepa): A Review of Their Relationship to Cardiovascular Disease*, „Preventive Medicine” 1987, vol. XVI, no. 5, s. 670–685. [https://doi.org/10.1016/0091-7435\(87\)90050-8](https://doi.org/10.1016/0091-7435(87)90050-8)
- Kim J.H., *Anti-bacterial Action of Onion (Allium cepa L.) Extracts Against Oral Pathogenic Bacteria*, „The Journal of Nihon University School of Dentistry” 1997, vol. XXXIX, no. 3, s. 136–141. <https://doi.org/10.2334/josnusd1959.39.136>
- Klebaniuk R., Grela E.R., Bakowski M. *et al.*, *Behawioralne następstwa nieprawidłowego żywienia bydła*, „Przegląd Hodowlany” 2016, t. II, s. 9–14.

- Köckerling F., Köckerling D., Lomas C., *Cornelius Celsus – Ancient Encyclopedist, Surgeon-scientist or Master of Surgery?*, „Langenbeck’s Archives of Surgery” 2013, vol. CCCXCVIII, s. 609–616. <https://doi.org/10.1007/s00423-013-1050-0>
- Kokoszko M., *Smaki Konstantynopola*, [w:] *Konstantynopol – Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim*, red. M.J. Leszka, T. Wolińska, Warszawa 2011, s. 471–475.
- Kulesza O., *Wiele przyczyn kolki*, „Koń Polski” 2006, t. XLI, nr 10, s. 52–54.
- Kupczyński R., Janeczek W., *Zasadowica – zaburzenia równowagi kwasowo-zasadowej u bydła*, „Bydło” 2008, nr 1, s. 68–72.
- Lanzotti V., Romano A., Lanzuise S. *et al.*, *Antifungal Saponins from Bulbs of White Onion, Allium cepa L.*, „Phytochemistry” 2012, vol. LXXIV, s. 133–139. <https://doi.org/10.1016/j.phytochem.2011.11.008>
- Li H.L., *The Vegetables of Ancient China*, „Economic Botany” 1969, vol. XXIII, no. 3, s. 253–260. <https://doi.org/10.1007/BF02860457>
- Lipiński Z., *Nowoczesna metoda leczenia grzybic skórnych bydła*, „Przegląd Hodowlany” 1998, t. LXVI, nr 1, s. 15–16.
- Łukaszewska J., Winnicka A., Popek-Jez A., Popiel J., *Niedokrwistość hemolityczna u zwierząt – zatrucie cebulą u psów*, „Magazyn Weterynaryjny” 2004, t. XIII, nr 4, s. 35–37.
- Madany J., *Zaćma psów dorosłych w aspekcie badań klinicznych*, „Medycyna Weterynaryjna” 2002, t. LVIII, nr 9, s. 680–684.
- Mahajan V., Ghodke P., Bhagar K.P. *et al.*, *Use of onion (Allium cepa L.) as medicine*, „International Journal of Noni Research” 2017, vol. XII, no. 1–2, s. 39–60.
- Meinke B., *Aulus Cornelius Celsus – Plagiarist or Artifex Medicinae?*, „Bulletin of the History of Medicine” 1941, vol. X, no. 2, s. 288–298.
- Musiał K., *Rośliny lecznicze w najwcześniejszych dokumentach wiedzy medycznej*, „Rozprawy Społeczne” 2017, t. XI, nr 4, s. 56–63.
- Ng A., Parker M.L., Parr A.J. *et al.*, *Physicochemical Characteristics of Onion (Allium cepa L.) Tissues*, „Journal of Agricultural and Food Chemistry” 2000, vol. XLVIII, no. 11, s. 5612–5617. <https://doi.org/10.1021/jf991206q>
- Niedźwiedz A., Matyszczak L., Nicpoń J., *Infekcje układu moczowego u koni – patofizjologia, diagnostyka i leczenie*, „Lecznica Dużych Zwierząt. Ogólnopolski Kwartalnik dla Lekarzy Weterynarii” 2007, t. II, nr 3, s. 90–94.
- Ostrowska L., *Czym kierować się w wyborze diety pacjenta z zespołem metabolicznym?*, „Forum Zaburzeń Metabolicznych” 2011, t. II, nr 1, s. 11–18.
- Pahor A.L., *Ear, Nose and Throat in Ancient Egypt*, „The Journal of Laryngology and Otology” 1992, vol. CVI, no. 8, s. 677–687. <https://doi.org/10.1017/S0022215100120560>
- Parton K., *Onion Toxicity in Farmed Animals*, „New Zealand Veterinary Journal” 2000, vol. XLVIII, no. 3, s. 89. <https://doi.org/10.1080/00480169.2000.36168>
- Pejsak Z., Truszczyński M., *Zakażenia układu moczowego u loch – patogenеза, rozpoznawanie i zwalczanie*, „Życie Weterynaryjne” 2013, t. LXXXVIII, nr 6, s. 455–458.

- Pinkiewicz E., *Niestrawność kwaśna przeżuwaczy w świetle badań krajowych w ostatnim pięcioleciu*, „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” 1974, t. CLXV, s. 29–39.
- Saffirio L., *Food and Dietary Habits in Ancient Egypt*, „Journal of Human Evolution” 1972, vol. I, no. 3, s. 297–305. [https://doi.org/10.1016/0047-2484\(72\)90065-6](https://doi.org/10.1016/0047-2484(72)90065-6)
- Salek A., *Gdy konia boli brzuch. Co robić, a czego nie w przypadku kolki?*, „Konie i Rumaki” 2018, nr 12, s. 46–48.
- Sancak A.A., Erdeğer J., Güvenç T., *Diagnosis and Treatment of Generalized Infections of Trichophyton verrucosum in Horses*, „Veteriner Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi” 2000, vol. XLVII, no. 1, s. 95–101.
- Santas J., Almajano M.P., Carbó R., *Antimicrobial and Antioxidant Activity of Crude Onion (Allium cepa, L.) Extracts*, „International Journal of Food Science and Technology” 2010, vol. XLV, no. 2, s. 403–409. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2621.2009.02169.x>
- Shahrajabian M.H., Sun W., Cheng Q., *Chinese Onion (Allium chinese) an Ever-green Vegetable: A Brief Review*, „Polish Journal of Agronomy” 2020, vol. XLII, s. 40–45.
- Shakurof F.A., Mohmoud M., Gamal M.A., *Assessment of Antimicrobial Activity of Onion (Allium cepa) and Garlic (Allium sativum) Extracts on Listeria Monocytogenes in Vivo Study*, „Lebda Medical Journal” 2015, vol. I, no. 1, s. 1–5.
- Shon M., Park S., *Anticancer and Antimutagenic Activities After Simulated Digestion of Ethanol Extracts from White, Red and Yellow Onions*, „Preventive Nutrition and Food Science” 2006, vol. XI, no. 4, s. 278. <https://doi.org/10.3746/jfn.2006.11.4.278>
- Singh B., *Assessment of Antifungal Activity of Onion (Allium cepa L.) Bulb Extracts*, „International Education and Research Journal” 2017, vol. III, s. 35–36.
- Slimestad R., Fossen T., Vågen I.M., *Onions: A Source of Unique Dietary Flavonoids*, „Journal of Agricultural and Food Chemistry” 2007, vol. LV, s. 10067–10080. <https://doi.org/10.1021/jf0712503>
- Słownik łacińsko-polski*, t. I (A–C), red. M. Plezia, Warszawa 1998.
- Stol M., *Garlic, Onion, Leek*, „Bulletin on Sumerian Agriculture” 1987, vol. III, s. 57–92.
- Szewczyk M.T., Cwajda J., Cierzniańska K., Jawień A., *Wybrane aspekty leczenia ran przewlekłych*, „Przewodnik Lekarza” 2005, t. VIII, nr 4, s. 54–60.
- Szot-Radziszewska E., *Lecznictwo ludowe Ukraińców na przełomie XIX i XX wieku*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2007, t. XVI, nr 31–32, s. 69–107.
- Szulc K., *Białe oko – diagnostyka różnicowa w chorobach okulistycznych małych zwierząt*, „Weterynaria w Praktyce” 2019, t. XVI, nr 1–2, s. 16–22.
- Täckholm V., *Ancient Egypt, Landscape, Flora and Agriculture*, [w:] *The Nile, Biology of an Ancient River*, ed. J. Rzóska, Dordrecht 1976, s. 51–68. https://doi.org/10.1007/978-94-010-1563-9_7

- Teshika J.D., Zakariyyah A.M., Zaynab T. *et al.*, *Traditional and Modern Uses of Onion Bulb (Allium cepa L.): A Systematic Review*, „Critical Reviews in Food Science and Nutrition” 2019, vol. LIX, s. 39–70. <https://doi.org/10.1080/10408398.2018.1499074>
- Tsagkaris Ch., Kalachanis K., *The Hippocratic Account of Mental Health: Humors and Human Temperament*, „Mental Health: Global Challenges Journal” 2020, vol. III, no. 1, s. 33–37. <https://doi.org/10.32437/mhgcj.v3i1.83>
- Wala K., Kuczyńska M., Zdrojewicz Z., *Cebula – niedocenione źródło korzyści terapeutycznych*, „Medycyna Rodzinna” 2019, t. I, s. 41–46. <https://doi.org/10.25121/MR.2019.22.1.41>
- Wilanowska A., *Zasadowica żywacza*, „Hodowca Bydła” 2017, nr 12, s. 28–32.
-

NOTKA O AUTORCE

Dr Agnieszka Bartnik – adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego.

Zainteresowania naukowe: weterynaria antyczna, zależności między medycyną i weterynarią w starożytności, diagnozowanie i metody leczenia zwierząt w antyku, zastosowanie roślin, minerałów oraz substancji pochodzenia zwierzęcego w kuracjach weterynaryjnych, hodowla zwierząt w starożytnym Rzymie, recepcja antycznych tradycji weterynaryjnych w średniowieczu.

agnieszka.bartnik@us.edu.pl